

بکارگیری خط و نوشتار فارسی در طراحی گرافیک محیطی و مبلمان شهری

^۱محمد متولی ^۲مهتاب مبینی

^۱ مدرس گروه هنر دانشگاه پیام نور. (m_motevalli@yahoo.com)

^۲ استادیار گروه هنر، دانشگاه پیام نور، ایران. (dr.m.mobini@gmail.com)

چکیده

کاربرد خطوط و نوشتار در گرافیک محیطی گذشته ایران بسیار دیده می شود. نمونه های مختلفی از آن را در تزیینات معماری و بناها در قرون متمادی شاهد بوده ایم. مهمترین اهداف و ویژگی خوشنویسی و خطاطی را می توان، بهره گیری از ظرفیت بصری نوشتار برای القای مفهوم خاص و در نتیجه ارسال هر چه سریع تر و موفق تر نسبت به نوشتار عادی دانست. با توجه به اینکه در فضای گرافیک محیطی و فضای شهری، مخاطب زمان و فرصت کافی برای دیدن و درک مبلمان شهری را ندارد و به احجام در درجه اول به مثابه فرم های زیبا و هنری برخورد می نماید، لذا می توان از این قابلیت در محیط شهری بهره گرفت. در این مقاله سعی شده به روش توصیفی با بررسی نمونه هایی از کاربرد خط و نوشتار در گرافیک محیطی و مبلمان شهری در ایران، شاهد توجه و استفاده بیشتر طراحان و مجریان امر به این مهم باشیم و در نهایت بتوان خطوط و نوشتار فارسی را با هنر نو و امروزی در هم آمیخت و حجم ها و عناصر محیطی را پیش روی مخاطب ایرانی قرار داد، که علاوه بر نوآوری و جدید بودن، شاخصه هایی از هنر و فرهنگ گذشته را در خود داشته باشد. دسته بندی گرافیک محیطی و مبلمان شهری در این مقاله، به دو دسته دو بعدی، از جمله دیوارنگاری داخلی و خارجی و سه بعدی از جمله طراحی نیمکت، سردر و سایر المان های شهری بوده و در مرحله بعد به ویژگی ها و شاخصه های آن ها پرداخته شده است. نتایج نشان می دهد که حروف فارسی با توجه به مهمترین شاخصه آن، یعنی قابلیت اتصال بین آن ها، ظرفیت بالایی برای استفاده و بکارگیری به عنوان گرافیک محیطی و المان شهری را دارند و این مهم تنها با بکار بردن صرف حروف در فضای شهری و گرافیک محیطی شکل نمی گیرد، بلکه با روشهای مختلف تایپوگرافی و خوشنویسی از جمله تغییر در شکل حروف، اغراق و ساده سازی حروف و تلفیق با نمادها و نشانه های ایرانی امکان پذیر می باشد.

واژه های کلیدی: "گرافیک محیطی"، "خوشنویسی"، "مبلمان شهری".

مقدمه

گرافیک محیطی، بخشی از زندگی روزانه افراد یک شهر را تشکیل می دهد که بیشترین زمان را در تعامل با آن سپری می کنند و در ایجاد روحیه و شخصیت فردی و اجتماعی نقش بسزایی دارد. کریستوفر الکساندر معتقد است که هر شهر اثر هنری بزرگی است که آفرینندگانی به وسعت خود و به تعداد جمعیتش دارد. ایجاد محیطی خلاق و پرورنده برای مردمی که در آن زندگی می کنند، هدف غایی شهر است. [۱]

معیار فرهنگی، سلیقه شخصی، تفکر و امکانات نهادهای اجتماعی در یک کشور تعیین کننده نمای ظاهری شهری و بالطبع گرافیک شهری است. [۲] در مبحث گرافیک محیطی و مبلمان شهری، علاوه بر رفع نیازهای شهروندی باید به بعد زیبایی شناسانه، هویت بخشی و خواناسازی توجه نمود. طراحی متوازن و هماهنگ در یک شهر، قابلیت تبدیل شدن به نماد و سمبل را برای آن بوجود می آورد، همچنانکه امروزه توجه به این کارکردها و ابعاد در برخی از بزرگترین شهرهای دنیا مانند پاریس، بتواند علی رغم دارا بودن نمادهای و سمبلهای نام آشنا، طراحی های هماهنگ و متوازن حتی در ایستگاههای مترو آنرا به نمادی از یک شهر ایده ال برای دیگر شهرها و کشورهای جهان بدل کند.

در این باره می توان به سخنی از سعید شهلا پور، طراح و سازنده مجسمه های شهری و دبیر چهارمین بی نیال مجسمه سازی ایران اشاره کرد: «من فکر می کنم که هر شهر، بر مبنای مجموعه ای از عناصر ساختاری خاص شکل گرفته است. تفاوت شهرایی نظیر پاریس و رم تنها به ساختمان های موجود در آن نیست. عناصر دیگر شهری نیز نقش عمده ای در ساختار هویتی آن ها دارند. عناصری نظیر مجسمه های شهری که در میدان، پارک ها و... نصب می شوند، بخشی از هویت شهری آن شهرها را می سازند و حتی نحوه نگاه مجسمه سازان هر شهر را می توان به نوعی بازتاب شخصیت های متفاوت این شهرها دانست.» [۳]

منظور از خوانایی، توانایی درک و بهره برداری از شهر و تجهیزاتهش برای تمام گروه های استفاده کننده است. عنصر مبلمان شهری نصب شده در فضاهای شهری، باید به درستی درک شود و به راحتی استفاده شود. هرگونه ناخوانایی، زمینه بروز رفتارهای تخریب گرایانه را تقویت می کند. [۴]

از جمله عواملی که در ایجاد هویت، زیبایی و خوانایی یک شهر موثر و دارای اهمیت فراوان است، گرافیک محیطی و مبلمان شهری می باشد، که باید براساس اصول شهرسازی، رفتارهای فرهنگی و اجتماعی و متناسب با فرهنگ و اداب و رسوم مردم طراحی شوند. می توان آن ها را در دو دسته بندی کلی طراحی محیطی و نمای شهری، و مبلمان و تجهیزات شهری تقسیم بندی نمود. طراحی محیطی و نمای شهری بیشتر شامل گرافیک دوبعدی به معنی فضا سازی، نقاشی دیواری، و... است و نیز مبلمان و تجهیزات شهری که شامل گرافیک سه بعدی و حجمی، کلیه ملزومات و اثاثیه شهری از زرده و میله های راه بند و روشنایی گرفته تا ایستگاه های اتوبوس، سرویس های بهداشتی، تابلوها، سطل زباله و پل های عابر پیاده است که در محیط شهر قرار می گیرند، را در زیرمجموعه خود قرار می دهند.

منظور از خوشنویسی و خطاطی در این مقاله، هرگونه تغییر در ساختار نوشتار و کلمات و قلم فارسی، برای رسیدن به مفهوم و ایده خاص و در نتیجه القا پیامی خاص در کمترین زمان با توجه به هویت ملی و بومی می باشد که این تغییرات در محیط های شهری خواه در نقاشی دیواری باشد و خواه در طراحی یک حجم شهری. که با هدف هایی چون ایجاد جذابیت بصری، نفوذ بیشتر نسبت به نوشتار عادی و ماندگاری بیشتر در ذهن مخاطب می باشد.

همچنین در این مقاله بدنبال پاسخی به این سوالات بوده ایم:

۱- آیا خط و نوشتار فارسی قابلیت و ظرفیتی برای کاربرد گرافیک محیطی را خواهد داشت؟

۲- دامنه کاربرد این خطوط شامل چه فونت هایی می شود و آیا قابلیت ارتباط با عموم مردم را دارا می باشد؟

بدلیل نبود منابع محیطی کافی در این زمینه، نگارنده نگاهی به آثار جشنواره هایی که توسط سازمان زیباسازی و دیگر ارگان های مرتبط با آن پرداخته اند، داشته و سعی نموده طرح های برگزیده و متناسب با موضوع را در این مقاله مورد بررسی قرار دهد، زیرا در بسیاری از جشنواره

های برگزار شده چه در حوزه نقاشی دیواری و چه در حوزه مبلمان شهری، شاهد استفاده صرف از فرم توسط طراحان بوده ایم که ضرورت استفاده از ظرفیت نوشتار و خطوط فارسی را دوچندان می کند، امید است در آینده ای نزدیک شاهد برگزاری جشنواره هایی تخصصی با این رویکرد باشیم.

کاربرد خوشنویسی و نوشتار در گرافیک محیطی عصر حاضر

گرافیک محیطی امروزی که خود بخشی از طراحی محیطی است ریشه در انقلاب صنعتی دارد، در این دوره علم و صنعت پیشرفت کردند و شهرهای امروزی شکل گرفتند و زندگی حرکت سریع تری به خود گرفت. بعد از انقلاب صنعتی مقوله ایجاد شهرهای کاربردی عنوان شد. شهرهای این دوره صرفاً نمی توانستند به زیبایی محض توجه کنند و این سوال که چه عناصری باید براساس نظم و منطق در کجای شهر قرار گیرند، جایگاه بسیار مهمی یافت. [۵]

هنگامی که از واژه خط و نوشتار در گرافیک محیطی سخن به میان می آید، در نگاه اول نوشته های روی بیلبردها و دیگر رسانه های تبلیغی در ذهن القا می شود، اما گرافیک محیطی حوزه گسترده تری را شامل می شود. خط و نوشتار یکی از ارکان مهم گرافیک محیطی می باشد و اگر بدان توجه شود باعث رشد و تعالی تفکر و ارزشهای فرهنگی و بینش افراد جامعه می گردد.

رونالد بارترز ادیب و فیلسوف فرانسوی می گوید: «در گذشته عکس ها و تصاویر، معنا را به تصویر می کشیدند و امروزه نوشتار تصاویر را با خود حمل می کنند و تصاویر را با فرهنگ و تصورات آمیخته می سازند.» [۶] از این جمله می توان به اهمیت نوشتار در دنیای معاصر پی برد.

گرافیتی یکی از زیرمجموعه های هنر نقاشی دیواری می باشد که در بیشتر موارد، عنصر و ساختار اصلی آن براساس خط و نوشتار تو در تو و درون هم شکل گرفته است. نمونه های بیشماری از کاربرد نوشتار در گرافیک محیطی وجود دارد. شکل شماره ۱، ایستگاه اتوبوسی در بالتیمور^۱ را نشان می دهد که با عنصر تایپوگرافی از واژه "bus" به معنی اتوبوس بهره گرفته شده، که علاوه بر زیبایی و تداعی واژه مفهومی، کاربردی بوده و قابلیت نشست مسافری و حتی بعنوان سرپناه را دارا می باشد. المان «اتوبوس» با چوب و فولاد، موادی که معمولاً برای ساخت مبلمان شهری مورد استفاده قرار گیرد ساخته شده است، سه حرف از واژه اتوبوس، به اندازه کافی بزرگ شده اند که هر کدام از حروف "U"، "S"، قابلیت نشست برای دو تا چهار نفر مهیا کرده است. و به مردم اجازه می دهد به فرض حالت های مختلف نشسته یا ایستاده، منتظر اتوبوس باشند. این حجم طوری طراحی شده که در برابر باران، خورشید، باد، و آب و هوای نامساعد مقاوم است. این المان توسط گروهی چهار نفره بعنوان دومین پروژه مشترک آنها در امریکا طراحی شده است. [۷]

حتی در طراحی های امروزی پارک های مفهومی برای کودکان، استفاده از حروف الفبا برای یادگیری بیشتر نیز توجه شده است. «با توجه به فرهنگ نوشتاری متفاوت در هر کشوری، به جهت تسریع در ابعاد آموزشی و یادگیری در پارک، می توان از الفبا استفاده نمود و مانایی حروف زمانی که با تفریح و سرگرمی باشد، اثرگذارتر خواهد بود.» [۸]

کارکرد خوشنویسی در گرافیک محیطی گذشته ایران

از قدیمی ترین کاربردهای مبلمان شهری در گرافیک محیطی تاریخ و تمدن ایران، می توان به ساخت آب نماها در تخت جمشید اشاره کرد. حکاکای نوشته ها بر روی دیوارهای سنگی دوره مادها و هخامنشیان نیز گونه ای از کاربرد خط در حوزه گرافیک محیطی گذشته محسوب می شود.

^۱ Baltimore بزرگترین شهر و مرکز فرهنگی ایالت مریلند در کشور آمریکا

خط از ابزارهای اصلی انتقال و حفظ فرهنگ، اندیشه و افکار بوده و وجه متمایز برای ملت ها به شمار می رود و به عنوان یکی از مولفه های هویت، نقش قابل توجهی در غنای هویت ملی دارد. [۹]

خط این خصیصه بسیار مهم را دارا می باشد که در آن واحد، پیام، مفهوم، ایمان و اندیشه را همراه با فرم زیباشناختی به مخاطب اعلام می دارد. هم در نظام سنتی و هم در دنیای معاصر و مدرن، انگیزه های کارکردی عاملی مهم و درجه اول، در تحولات خط محسوب می شود. [۱۰] یکی از انگیزه های کاربردی خط را در حوزه گرافیک محیطی و مبلمان شهری را بحث هویتی آن دانست.

جایگاه حروف و نوشته و خط در هنرهای دیواری ایران، به دوران کهن باز می گردد. سابقه دیرین خط و خوشنویسی و استفاده های آن در صنایع دستی، خطوط کهن قرآنی و کاربردهای حروف و خط در معماری ایرانی نمونه هایی درخشان از سنت نوشته فارسی و اقبال آن در جامعه است. هنرمندان توانسته اند در آثار هنری، از خط و خوشنویسی بهره گیرند و آنها را از حالت دو بعدی کاغذ بیرون کشیده و به حجم تبدیل کنند. آنچه در این زمینه از هنر گذشتگان به چشم می خورد بیشتر در تزئینات بناهای معماری جلوه گر شده است. [۱۱]

استفاده از ظرفیت نوشتار در گرافیک محیطی به معنای امروز در پیشینه تاریخی این سرزمین، غیر قابل انکار می باشد، کاربرد خوشنویسی در معماری بناها و اماکن عمومی برای تزئین یکی از گونه های استفاده از خطوط در محیط های شهری بوده است. این مهم به قداست و ارزش معنوی مکان های مذکور افزوده است. شکل ۲، کاربرد خطوط در گرافیک محیطی برای تزئین بناهای گذشته ایران را نشان می دهد.

بکارگیری خط و نوشتار فارسی در گرافیک محیطی معاصر

تحولات فرمی خط در ایران از سرلوحه های روزنامه ها شروع شد و خوشنویسان که در آن زمان عهده دار طراحی عنوان نشریات بودند، به این مهم آگاهی داشتند که باید برای طراحی عنوان، زبان بصری جدیدی خلق نمود. آنها از خط هایی چون طغری و نستعلیق برای نوشتن عنوان ها استفاده کردند و در ترکیب و نوع اتصالات آنها تغییراتی دادند. البته در پیشینه خوشنویسی ایران نمونه هایی از این گونه تلاش را به وفور می توان در دوره های مختلف دید. تلاشی که برای ابداع شکل های نوین و کشف ظرفیت های بصری نوشتار انجام گرفته است و در آن خط و نقش به گونه ای هم ساز درهم می آمیزند. [۱۲]

کاربرد خوشنویسی در گرافیک محیطی با توجه به ظرفیت و پتانسیل بالای آن برای کاربرد در گرافیک محیطی، یکی از مولفه های زیبایی شناسانه بومی می باشد، که در ایران امروز کمتر به آن توجه شده است. ویژگی خاص حروف و نوشتار در ایران، اتصال بین حروف می باشد و مهمترین تفاوت رسم الخط ایرانی-عربی با رسم الخط لاتین می باشد. قدرت بالای نمادها، نشانه ها و حروف فارسی در تبدیل شدن به المان و حجم های شهری یکی از دغدغه های مهم نگارنده می باشد. و این مهم از وظایف اصلی یک طراح بومی و ایرانی در عصر حاضر می باشد. متأسفانه در برخورد نامناسب طراحان ایرانی که به خط و تایپوگرافی به مثابه حروف و تایپوگرافی لاتین بدان نگریسته اند، باعث شده تا به این هنر بصورت بومی و هویتی توجه نشده باشد.

در مورد توانایی های خط فارسی، می توان به سخنی از محمد احصایی، خوشنویس مطرح ایرانی در پاسخ به سوالی که درباره توانایی خط به ویژه خط فارسی، مطرح شده، اشاره کرد: « ملتی هستیم که بیشتر با کلمات و مفاهیم سروکار داریم تا تصویر. از قضا جهان هم به این سمت پیش می رود. الفبای ما، بخاطر شکل ویژه اش، جای بیشتری نسبت به الفبای لاتین برای کارکردن و خلاقیت دارد. متأسفانه به این موضوع - هم طراحان گرافیک و هم دانشجویان- از این جهت که دشوار است، به آن نمی پردازند. آنها می پندارند که چون نمی توانند کار کنند، پس کاربردی هم ندارد. در حالی که حروف لاتین در شکل هایی چون مربع، دایره و مثلث خلاصه می شوند و بسیار ساده اند. با خط ثلث یا شکسته نستعلیق شما می توانید بی نهایت برخورد زیباشناسانه داشته باشید. کدام خط در دنیا(به جز خط چینی) وجود دارد که می تواند عواطف انسان را این قدر زیبا بیان کند. من نمیدانم چه سرشتی در ایرانیان بوده که این خط را با این زیبایی ابداع کرده و می نویسد.» [۱۳]

همچنین ذکر نکته ای از آقای تیموری نیز موکد موضوع می باشد که گفته اند: «هنر خوشنویسی اصیل ترین هنر اسلامی است که شناسنامه هنر ایران در جهان بوده و در یکی از زیرشاخه های اصلی زبان فاخر فارسی دارای کارکرد ویژه برای حفظ وحدت ملی و نماد هویت آفرین در سطح کلان کشور است از این رو نیازمند تقویت و پشتیبانی است. بی شک این سرمایه ملی با دادوستد بیشتر رو به فرونی خواهد گذاشت».

[۱۴]

بهره گیری از ظرفیت های بصری خطوط - چه خطوط اصیل ایرانی همچون نستعلیق، شکسته نستعلیق، و چه خطوط امروزی مانند فونت های میترا، بدر و...- و همچنین ویژگی اتصال در حروف فارسی این امکان را به طراح می دهد تا بصورت های مختلف آنرا در محیط های شهری بکار برد. کلمات غیر از وظیفه نوشتاری، باید دارای بار تصویری نیز باشد و این نکته در فضای شهری به ندرت اتفاق می افتد که یک فرم علاوه بر مبنای زیبایی شناسانه، قابلیت خوانش و نمایش واژه ای را در محیط با هدف و منظور خاص را داشته باشد. در ادامه نمونه هایی از کاربرد نوشتار در گرافیک محیطی و مبلمان شهری را خواهیم دید و با کاربرد آن بیشتر آشنا خواهیم شد.

نمونه های استفاده از خط و نوشتار

طراحی دیوارنگاری داخلی و بیرونی

دیوارنگاری به عنوان یکی از روشهای عمده تولید هنری در عرصه های هنرهای تصویری محسوب می شود که بر مبنای ظرفیت های موجود در آن، همواره به عنوان عرصه ای مهم برای بیان دیدگاهها، مواضع و بنیان های فرهنگی به شمار رفته است. عمومیت نسبی آثار دیوارنگاری و توانایی این آثار در بیان قوی پیام، همواره به آن، اهمیت و کاربردی فرهنگی داده است. [۱۵]

خط نستعلیق یکی از شیوه های نگارش خط در خوشنویسی اسلامی است. این خط در ایران شکل گرفت و بیشتر هم در ایران رواج دارد و خوشنویسان ایرانی بیشتر با این خط به هنرنمایی می پردازند. خط نستعلیق معرف روح و فرهنگ ایرانی است و از آن در نوشتن متن های ادبی و غیرمذهبی فارسی، اردو و به ندرت عربی استفاده می شود. خط نستعلیق نشانه ای بارز از طبع و سلیقه زیبایی شناختی ایرانیان است و بی شک زیباترین و ظریف ترین خط در میان خطوط اسلامی است تا جایی که آن را به حق «عروس خطوط اسلامی» لقب داده اند.

نستعلیق خط ملی ایرانیان و عصاره زیبایی شناسی این مردمان است و در همه جا به عنوان سمبل هنر ایران شناخته می شود همچنین در تمامی اقوام و مللی که برای مدتی تحت نفوذ فرهنگ ایران بوده اند یا هستند و از این حوزه فرهنگی ارتزاق کرده اند محبوبیت و دلپذیری خود را دارد. هر چند بهترین نمونه های نستعلیق در هرات و مشهد و قزوین و اصفهان تولید شد اما آثار درخشانی از قاهره و استانبول گرفته تا دهلی و حیدرآباد نیز سراغ داریم [۱۶] وجود ویژگی های بیشمار در این خط از جمله کشیدگی ها، اتصالات باعث شده تا بتوان از آن در حوزه گرافیک محیطی و مبلمان شهری بسیار بهره گرفته شود. یکی از این نمونه ها، طراحی دیوارنگاره ای با این خط می باشد. پرستو فروهر هنرمند ایرانی تباری است که ساکن آلمان می باشد. این هنرمند در جدیدترین نمایشگاه خود، ساختمانی با دیوارهای مزین به نوشته های فارسی طراحی کرده است. شکل شماره ۳، تصویری از خوشنویسی و کالیگرافی این هنرمند را نمایش می دهد.

مسلم ابراهیمی نیز یکی از طراحان جوانی است در زمینه تایپوگرافی و طراحی حروف فعالیت دارد. شکل شماره ۴، یکی از آثار اجرایی این هنرمند در نزدیکی تنگه هرمز می باشد. در مورد چگونگی اجرای این اثر که تایپوگرافی شعری درباره استاد نادعلیان، با عنوان «خانه ما در قلب ی» است. می نویسد: «اسفند ماه سالی که گذشت سفری دوباره به هرمز داشتم و به دیدار دکتر نادعلیان رفتم. ایشان در میان صحبت ها از «جان کی گرانه» می گویند، نویسنده و شاعری که از معروف ترین کریتور های لند آرت در جهان است و علاقه خاصی به استاد نادعلیان دارد. تا حدی که شعری در وصف ایشان و آثارشان سروده است و در نشست لند آرتیست های گوانجو ۲۰۱۳ به ایشان تقدیم کرده است. به پاسداشت عمری آفرینش هنری و تاثیرات بسیاری که از ایشان گرفته ام بخشی از ترجمه شعر را بر دیوار نزدیک موزه ایشان در جزیره هرمز نوشتم. [۱۷]

نقاشی دیواری با استفاده از نوشتار در میدان مادر قزوین

نقاشی دیواری به عنوان یکی از اشکال هنری در طول تاریخ همواره از اهمیت خاصی برخوردار بوده و اثر آن بر زندگی انسان از دیرباز تاکنون چنان پایدار و ماندنی است که می توان گفت کمتر رشته هنری چنین تاثیری داشته است. دیوارنگاری را می توان اولین خلق هنری انسان نامید، بطوری که همچنان تداوم و تاثیر خود را در عمق زندگی جوامع بشری حفظ کرده است. [۱۸]

شکل شماره ۵، دیواری با تکنیک کاشی نگاره را نشان می دهد که بر دیواره ساختمان نزدیک پل ارتباطات در میدان مادر شهر قزوین اجرا شده و یکی از ده اثر اجرایی در اولین جشنواره سراسری کاشی نگاره با موضوع هویت های بومی در استان قزوین بوده است، که در تابستان ۹۲ برگزار شد. برای طراحی این دیوارنگاره، برخلاف سایر گروهها که بیشتر از تم و موضوع نقوش و فرم های سنتی در طراحی ها استفاده نمودند، گروه چهارطاق با در نظر گرفتن شاخصه های بومی از شهر قزوین همچون پایتخت خوشنویسی ایران، استفاده از شعر شاعر ملی، ابوالقاسم عارف قزوینی، «از خون جوانان وطن لاله دمیده» و با نگاهی به گرافیک و تایپوگرافی نو و امروزی، اقدام به طراحی و اجرای دیواره مذکور با تکنیک کاشی نگاره نمود. البته این مصرع بدلیل زیبایی در بیان مفهوم، حماسی بودن و در برداشتن مفاهیم آزادی و آزادی، بارها توسط هنرمندان بروی بوم و سایر آثار هنری اجرا شده بوده چنانکه آقای کاوه تیموری در مقاله ای با عنوان «بررسی ارزش های هنر مقاومت در خط و نقاشیخط عصر/انقلاب/اسلامی» بدان اشاره می کند و می نویسد: مصرع «از خون جوانان وطن لاله دمیده» توسط زنده یاد استاد ابوالحسن محمص، نمونه ای بود که ایشان سعی در تصویری کردن معنی این شعر با حرکت خطوط داشت و تابلوی خون رنگ خویش را به زیبایی خلق کرد که از نظر هنری یک اثر نقاشیخط نیز به شمار می رود. [۱۹]

رنگ های بکار رفته در این اثر، دارای حال و هوای مشابه می باشد، استفاده از رنگ قرمز برای کلمات «خون» و «لاله»، رنگ قهوه ای روشن و تیره به همراه دورگیری مشکی که می تواند نمادی از خاک و وطن باشد. خطوط عمودی قرمز رنگ که از بالای دیوارها بسمت پایین در حرکتند و به نقطه های قرمز می رسند، نمادی از جریان قطره های خون می باشد و علاوه بر آن در پر نمودن فضای خالی و ترکیب بندی طرح بسیار مهم بکار رفته است، از شاخصه های مهم این کاشی نگاره می باشد

نیمکت «سلام»

نیمکت عمومی اختراعی است از قرن نوزدهم که از تجهیزات فضاهای سبز سرچشمه گرفته است. از آن زمان تا کنون این وسیله شهری جز عناصر ضروری تجهیزات فضای عمومی بوده است. [۲۰]

در نظر گرفتن محلی برای نشستن در معماری خانه های گذشته ایران نیز نشان از اهمیت مبلمان شهری در دوران های تاریخی ایران دارد. به گفته الکساندر، در معماری اسلامی دوران صفویه همواره خانه های ایرانی دارای الگوی سکوی خصوصی در کوچه و بازار بودند. بدین ترتیب که هر خانه سکوی اختصاصی برای نشستن داشت که در آن جا به فضای عمومی خیابان نظر می کرد بدون آنکه، حریم خصوصی خانه مخدوش گردد. هرخانه چنین سکویی داشت، عابرا پیاده نیز از آن استفاده می نمودند و نحوه زنده شدن معابر با این سکوها تنظیم می شد. [۲۱]

از ویژگی های فضای شهر مطلوب، هماهنگی و متناسب بودن هر یک از اجزاء مبلمان، با فضایی است که در آن واقع شده، اجزای مبلمان شهری دارای دو ویژگی اساسی است، کاربردی بودن و زیبایی و در صورت داشتن هر دو ویژگی، می تواند نیاز عملکردی و بصری شهروندان را بصورت توأمان برآورده سازد. [۲۲]

شکل شماره ۶، تصویری از یک نیمکت را نشان می دهد که در اولین جشنواره مبلمان شهری سازمان زیباسازی شهرداری تهران با عنوان «دایره خلاق» بعنوان یکی از طرح های برگزیده معرفی گردید. این المان که قابلیت اجرا در پارک ها، بوستان ها و دیگر فضاهای شهری را دارد، با استفاده از کلمه «سلام» طراحی شده است. در طراحی این سازه، به کاربرد و در عین حال زیبایی و هنر بومی و خوانایی در محیط توجه شده است. همچنین، به ویژگی های زیبایی شناسانه خط نستعلیق و با تاکید بر ویژگی کاربردی و توجه به معنا، مفهوم و کاربرد آن، از فرم کلمه «سلام» بهره گرفته شده، چرا که این واژه عامل زبانی مشترک اقشار مختلف جامعه هنگام رویارویی با یکدیگر در مکان های مختلف بویژه پارک ها و بوستان ها می باشد و در نگاه مخاطب براحتی قابل درک و دریافت می باشد. همچنین در طراحی این المان، از شاخصه های هنر سنتی ایرانی-اسلامی بخصوص تقارن در خوشنویسی سنتی (مثنوی نویسی)، انتزاع در نقاشی و نگارگری نیز بهره گرفته شده است که لطافتی را به اثر می بخشد که برای مخاطب تازگی دارد.

قرارگیری پرند به رنگ قرمز در عین کنتراست با رنگ نیمکت، حسی از آرامش و رهایی را در ذهن مخاطبین تداعی میکند. تجربه نشان داده که مردم تمایل بیشتری به استفاده از مبلمانی دارند که دارای نوآوری بیشتری باشد و این نیمکت در عین زیبایی و خوانایی، مخاطب را ترغیب به نشستن می نماید.

طراحی سردر پیشنهادی دانشگاه علوم انتظامی «امین»

استفاده از منابع فرهنگی - هنری غنی ایرانی-اسلامی در گونه های مختلف هنر اسلامی به صورت بدیع و نو، می تواند در هماهنگ نمودن این غنای فرهنگی-هنری با نوآوری، ابداعات و ابتکارات امروزی جهت کاربرد در تزیین بنا ها و مبلمان شهری و سایر اقسام هنر، در جهت رفع نیازهای روحی، بصری و اقتصادی فردی و اجتماعی تاثیر بسزایی داشته باشد. [۲۳]

شکل شماره ۷، تصویر سردری را نشان می دهد که از الگوهای هنری ایرانی-اسلامی با نگاهی نو بهره گرفته که در ساختار اصلی آن بر مبنای خط و نوشتار شکل گرفته است، فرم انتزاعی کلی اثر بهره گرفته از کلمه «امین» می باشد، که در دو طرف سازه بصورت برعکس بهم اتصال یافته اند. و برای مخاطبینی که وارد می شوند و خارج می شوند، کلمه «امین» را قابل رویت است. این سازه، شکل تازه ای را به مخاطب عرضه می دارد که علاوه بر فرم و ساختار کاربردی، دارای معنا نیز می باشد. بکار بردن خطوط منحنی اطراف سازه در مقابل سطوح هندسی منظم داخل سازه، یادآور ویژگی معماری ایرانی-اسلامی در استفاده از مناره ها برای عظمت بخشیدن به بناها بخصوص مساجد می باشد.

عبارت «کونوا قوامین لله شهدا بالقسط» که از شعارهای نیروی انتظامی می باشد، با خط کوفی که خطی مقدس بوده و در معماری اسلامی بسیار استفاده می شده، در فضای بالای سردر طراحی گردیده است.

از دیگر ویژگی زیبایی شناسی سازه، بکار رفتن فضاهای مثبت و منفی بصورت هم وزن و پراکندگی این فضاها بصورت کامل در سراسر سازه می باشد. این فضاها علاوه بر زیبایی باعث مقاومت بیشتر این سازه در مقابل طوفان و باد و حتی در مقابل زلزله شده است. بکار بردن دو خم بصورت برعکس در طول سازه باعث ایجاد جنبش و حرکت و دوری از سکون سازه شده است.

در طراحی این سردر به استاندارد های شهرسازی توجه شده است، قرارگیری بخش نگهبانی در وسط سازه، ارتفاع بخش های مختلف سازه، عرض های مختلف در بخش های پیاده رو، سواره رو نیز با توجه به استانداردهای بین المللی تعیین شده است. این طرح در جشنواره طراحی سردر دانشگاه علوم انتظامی، بعنوان یکی از طرح های برگزیده انتخاب گردید.

نتیجه گیری

در مبحث گرافیک محیطی امروز در کشور ما ضعف استفاده از هویت های بومی و محلی بسیار دیده می شود. خط و خوشنویسی فارسی یکی از این گونه هویت ها می باشد. خط در گذشته این سرزمین نقش غیرقابل انکاری را در هنر داشته است بخصوص پس از اسلام که هنر خوشنویسی در تعاملی جدی با معماری قرار گرفت. اما امروزه شاهد ان هستیم که ساختمان ها و المان هایی که در محیط شهری ساخته می شوند، فاقد هرگونه شاخصه و عنصری از هنر گذشتگان بوده و به عکس دارای فرم هایی کاملاً غربی و اروپایی می باشد.

با توجه به بررسی نمونه های اجرایی در این مقاله، می توان دریافت که نوشتار و تایپوگرافی فارسی قابلیت و پتانسیل بسیاری برای تبدیل شدن به عناصر و المان های شهری چه در حوزه گرافیک محیطی و چه در حوزه مبلمان و تجهیزات شهری دارد. طراحی نیمکت «سلام» یکی از این نمونه ها بوده است که علاوه بر قابلیت نمایش نوشتار، کاربردی نیز می باشد. امید است طراحان در نگاه خود به این قابلیت توجه درخور و شان داشته باشند. اینکه یک طراح ایرانی تا چه اندازه از قابلیت و ظرفیت این خطوط در آثار خود بهره می برد، به مبانی آموزش صحیح و کاربردی آن در محیط های هنری از جمله در بین دانشجویان هنر و بخصوص در دروسی همچون خوشنویسی و طراحی حروف، در جامعه بر می گردد.

همچنانکه دیدیم این تغییرات در نوشتار مختص خطوط سنتی نبوده و انواع خط و فونت های امروزی را نیز در بر می گیرد. برگزاری جشنواره هایی در حوزه های زیباسازی و مبلمان شهری با موضوعاتی مشابه در رسیدن به هدف کمک خواهد کرد. تقلید از آثار مدرن اروپایی در زمینه های مختلف هنری از جمله گرافیک محیطی باعث نوعی تناقض و دوگانگی در فرهنگ، رفتار و سلیقه مردم و دور شدن از هنر ایرانی- اسلامی شده و به نوعی آنها را دچار انحراف فرهنگی نموده است و تا بدان جا که امروزه در چنین محیط هایی که با مخاطبین عام و خاص مواجه است، شاهد آثاری می باشیم که از فرهنگ و هنر ما فاصله گرفته و نوعی رجوع به فرهنگ بیگانه می باشد. لذا بایسته است به این مهم توجه بیشتر و درخور شود.

هدف از نگارش این پژوهش، نمایش ظرفیت بالای فرهنگ و هنر و تمدن گذشته این سرزمین و بکارگیری آن در حوزه های مختلف شهرسازی بخصوص گرافیک محیطی و مبلمان شهری بوده است. در این مقاله با توجه به سابقه وسیع هنر خوشنویسی و جایگاه نوشتار در هنر ایرانی اسلامی این سرزمین، به مطالعه سابقه این هنر و کاربرد آن بعنوان عناصر و مبلمان شهری پرداخته شد.

امید است تا مجریان امر و طراحان، نگاهی نو و امروزی را به هنر گذشته و بخصوص خط و نوشتار سنتی پیوند دهند و هنری را به مردم عرضه دارند که جدا از زندگی گذشته نبوده و عناصر هویت سنتی را دارا بوده و در عین حال دارای جذابیتی باشد که در راستای اهداف حروف نگاری و زیباسازی شهری امروزی قرار گیرد.

منابع:

- [۱] مرتضایی، سید رضا، ۱۳۸۱، *رهیافت هایی در طراحی مبلمان شهری*، انتشارات سازمان شهرداری ها و دهیاری های کشور، تهران.
- [۲] صلواتی، مرجان، ۱۳۹۰. "تاثیر گرافیک محیطی در ارتباطات شهری (تحقیقات رنگ در شهر تهران و تاثیر آن در زیبایی فضای شهر در ۴ منطقه از شهر تهران، شمال، جنوب، شرق، غرب"، دوفصلنامه علمی - پژوهشی هنرهای تجسمی نقش مایه، سال چهارم، شماره هفتم، از صفحه ۱۱۱ تا صفحه ۱۳۴.
- [۳] کورش گلناری، ۱۳۹۴. گفتگو با سعید شهلا پور، دو هفته نامه هنرهای تجسمی تندیس، شماره ۴۵، ص ۱۴
- [۴] مرتضایی، رضا و فلاح اصل، مهدی، ۱۳۹۲. *بنیان طراحی در زیباسازی شهری*، سازمان زیباسازی شهر تهران، تهران.
- [۵] الهی، صالح، "بررسی تاثیر رنگ در گرافیک محیطی"، <http://www.garteh.com>
- [۶] عابدینی، رضا، ۱۳۷۸. جهت اطلاع (خبرنامه مشترک انجمن صنفی و شرکت تعاونی طراحان گرافیک ایران)، ۹.
- [۷] <http://www.thisiscolossal.com>
- [۸] مهرنگار، منصور و منزله، اعظم، ۱۳۹۱. "پارک مفهومی، ایده ای نوین در گرافیک محیطی پارک کودک"، کتاب ماه هنر، شماره ۱۶۷، ص ۶۵.
- [۹] اللهیاری، فریدون و عابدین پور، وحید، ۱۳۸۹. "علل تحول خوشنویسی و پیوند آن با هویت ایرانی در دوره صفوی"، فصلنامه مطالعات ملی، سال یازدهم، شماره ۳، ص ۱۶۷.
- [۱۰] رهنورد، زهرا، ۱۳۸۲. "نوآوری در خوشنویسی در روند مراسلات، تجارت و تبلیغات"، هنرهای زیبا، شماره ۱۴، ص ۲۱.
- [۱۱] حضور تایپوگرافی در نماهای شهری - زهرا رنجبر - <http://report.aruna.ir>
- [۱۲] <http://nastaliqonline.ir/khatati>
- [۱۳] قلیچ خانی، حمیدرضا، ۱۳۸۳. "گفتگو با استاد محمد احصایی"، کتاب ماه هنر، ص ۷.
- [۱۴] تیموری، کاوه، ۱۳۹۲. "بررسی ارزش های هنر مقاومت در خط و نقاشی خط عصر انقلاب اسلامی"، کتاب ماه هنر، شماره ۱۸۶، ص ۲۰.
- [۱۵] زنگی، بهنام و آیت اللهی، حبیب و طاووسی، محمود و فهیمی فر، اصغر، ۱۳۹۱. "بررسی ظرفیت های ارتباطی نقاشی دیواری (مقایسه نظام ارتباطی نقاشی دیواری با نقاشی سه پایه ای"، دوفصلنامه علمی - پژوهشی دانشگاه هنر، شماره ۱۰، ص ۴۸.
- [۱۶] <http://www.tebyan.net>
- [۱۷] <http://www.moslemebrahimi.com>
- [۱۸] مظفری خواه، زینب و کفشچیان مقدم، اصغر، ۱۳۹۱. "قابلیت های هنر کمینه (مینی مال) در گرافیک محیطی شهری با تاکید بر نمونه های دیوارنگاری های شهری ایران"، فصلنامه علمی - پژوهشی نگره، شماره ۲۲، صفحات ۸۵ تا ۱۰۲.
- [۱۹] تیموری، کاوه، ۱۳۹۲. همان [۱۸] تیموری، کاوه، ۱۳۹۲. "بررسی ارزش های هنر مقاومت در خط و نقاشی خط عصر انقلاب اسلامی"، کتاب ماه هنر، شماره ۱۸۶، ص ۲۰.

[۲۰] موره، ژان پیر و دیگران، ۱۳۷۳. فضاهای شهری، طراحی، اجرا، مدیریت، مترجمان: رضایی، حسین و دیگران، اداره کل روابط عمومی و بین الملل شهرداری تهران، چاپ اول، تهران، صفحه ۲۲.

[۲۱] الکساندر، کریستوفر، ۱۳۸۱، معماری و رمز جاودانگی، ترجمه مهرداد قیومی بیدهندی، انتشارات شهید بهشتی.

[۲۲] خدابخشی، شهره، ۱۳۸۲. "میلان شهری و شهروندان"، تهران، نشریه ساخت و ساز، شماره ۲۴، ص ۳۳.

[۲۳] شایسته فر، مهناز، ۱۳۸۶. "کاربرد نقوش انتزاعی فلز کاری دوران سلاجقه در طراحی مبلمان فضای سبز شهری"، دوفصلنامه مطالعات هنر اسلامی، شماره هفتم، ص ۴۸.

تصاویر



شکل ۱- تایپوگرافی کلمه "bus" برای ایستگاه اتوبوس شهر بالتیمور در ایالت مریلند آمریکا، منبع: <http://www.thisiscolossal.com>



شکل ۴، استفاده از نوشتار در طراحی دیوارنگاره ای در تنگه هرمز، منبع: <http://www.moslemebrahimi.com>



شکل ۳، طراحی داخلی ساختمانی در آلمان با استفاده از خط نستعلیق، منبع: <http://www.iranbild.com>



شکل ۲، کاربرد خطوط در گرافیک محیطی گذشته ایران، مسجد جامع اصفهان، منبع: salam98.ir



شکل ۵، استفاده از نوشتار در طراحی دیوارنگاره ای در اولین جشنواره سراسری کاشی نگاره قزوین، گروه چهارطاق، منبع: نگارندگان.



شکل ۶، طراحی نیمکت با استفاده از واژه سلام ، منبع: نگارندگان.



شکل ۷، استفاده از نوشتار در طرح پیشنهادی جشنواره طراحی سردر دانشگاه علوم انتظامی «امین» ، منبع: نگارندگان.